

dat de nu als PC bekend staande Franeker kaatspartij haar bestaan dankt aan een beschavings-offensief van de plaatselijke elite.

O. Vries

L. Nys, e. a., *De zieke natie. Over de medicalisering van de samenleving 1860-1914* (Denken over cultuur VI; Groningen: Historische uitgeverij, 2002, 414 blz., €39,95, ISBN 90 6554 493 3).

In een kleurrijk artikel uit het boek *De zieke natie* analyseert neerlandica Mary Kemperink hoe de hogere klasse werd verbeeld in de Nederlandse en Vlaamse roman van het fin de siècle. De heren en dames van stand werden neergezet als mooi en elegant, concludeert zij, met blanke, tengere handen en een sierlijke bouw. Deze lichamelijke verfijning wees op de innerlijke beschaving van de hogere klasse. Maar die verfijning had een keerzijde: ze lag akelig dicht bij verzwakking. Nervositeit, zedeloosheid en decadent materialisme vormden een bedreiging voor de aristocratie.

De Nederlandstalige roman rond 1900 was duidelijk beïnvloed door het destijds populaire degeneratiedenken, dat het onderwerp vormt van *De zieke natie*. De degeneratietheorie, die rond 1850 vanuit Italië en Frankrijk ontstond binnen de criminologie en psychiatrie, verkondigde dat de kwaliteit van de westerse bevolking ernstig werd bedreigd door het moderne bestaan. Jachtigheid en overmatige hersenactiviteit, het gebruik van drank en opium en de vermeende seksuele losbandigheid leidden ertoe dat mensen lichamelijk en moreel aftakelden. Het proces van verval begon met zenuwachtigheid, drankmisbruik of crimineel gedrag en eindigde in latere generaties met volslagen idiotie, krankzinnigheid of psychopathie. Door deze degeneratie van de bevolking zouden krankzinnigheid en criminaliteit onrustbarend toenemen. De gehele natie was ziek.

Ook in Nederland en België werd het degeneratiedenken gretig opgepikt door een bont gezelschap van cultuurcritici, kunstenaars, historici, economen en politici, zo blijkt uit *De zieke natie*. Het politieke, culturele en wetenschappelijke 'vertoog' raakte doortrokken van medische en biologische metaforiek. Met de concrete invloed van al deze retoriek viel het echter erg mee, stelt hoogleraar Nederlandse geschiedenis Piet de Rooy. Medisch taalgebruik was vooral populair als vorm voor cultuurkritiek. Achtergrond van die cultuurkritiek, zo maken diverse artikelen uit *De zieke natie* duidelijk, was een diepe angst voor maatschappelijke chaos en verandering. Achter de bezorgde verhalen over epidemieën, drankmisbruik en seksuele losbandigheid school de vrees voor opstand van het snel groeiende stedelijke proletariaat.

Door middel van de bundel *De zieke natie* (de weerslag van een congres uit 2000) probeert een groep Leuvense historici het begrip 'medicalisering' nieuw leven in te blazen. Dat duidt op de wijze waarop medische concepten en praktijken, zoals de degeneratietheorie, worden 'uitgebreid naar en toegepast op andere domeinen van het sociale, politieke en culturele leven.' Zo wordt het begrip genuanceerd omschreven door de Amerikaanse historicus Robert Nye, die een boeiende historiografische inleiding schreef voor *De zieke natie*. Nye beschrijft hoe het historische onderzoek naar medicaliseringprocessen vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw opbloeide. Artsen en psychiaters lagen toen zwaar onder vuur. Ze zouden hun patiënten uit winstbejag en gemakzucht volstoppen met pillen, terwijl mildere en eeuwenlang beproefde natuurgeneeswijzen tot kwakzalverij waren bestempeld. Critici als Ronald D. Laing en Michèl Foucault betoogden dat psychiaters mensen die sociaal ongewenst gedrag vertoonden,

wegborgen in gestichten en gevangenissen. Deze maatschappelijke uitstoting van non-conformisten werd gerechtvaardigd door een medisch-psychiatrisch vertoog.

Ook historici raakten door deze theorieën geïnspireerd en tijdens de jaren zeventig en tachtig werd driftig onderzocht en beschreven hoe de macht van artsen en psychiaters in de samenleving sinds de negentiende eeuw was toegenomen. De afgelopen decennia raakte het historisch onderzoek naar medicalisering als een proces 'van bovenaf' echter weer enigszins uit de gratie. Een meer moderne en liberaal getinte geschiedschrijving 'van onderaf', dus vanuit het perspectief van de patiënt, toonde aan dat de macht van artsen in de praktijk vaak beperkt was, omdat hun cliënten tot op grote hoogte hun eigen gang gaan. Veel mensen 'winkelen' eigenzinnig en eclectisch op de medische en psychiatrische 'markt', waar naast het aanbod van de officiële geneeskunde altijd een scala aan alternatieve geneeswijzen voorhanden is gebleven.

Interessant genoeg wordt in enkele artikelen uit *De zieke natie* deze visie op de zelfstandig en vrij handelende consument nu op haar beurt weer aangevallen. In een artikel over de psychiatrische visie op vrouwen rond 1900 betoogt Geertje Mak bijvoorbeeld dat het maar de vraag is, in hoeverre mensen uit vrije wil hun verhaal komen vertellen aan een psychotherapeut. Dat mensen hun gevoelsleven in psychiatrische termen beschouwen, bewijst veeleer hoe diep psychiatrische denkmodellen zijn doorgedrongen in de samenleving. Ze zijn geïnternaliseerd geraakt. Ook Nye vraagt zich af of mensen inderdaad als vrije individuen winkelen op de medische en psychiatrische markt. Helaas gaan weinig teksten in *De zieke natie* in op deze vraag. De nadruk ligt in deze bundel veelal op zeer interessante, maar ook vrij traditionele vertooganalyse. Geschiedschrijving van onderaf blijft goeddeels buiten beschouwing.

Gemma Blok

J. Vredenberg, *'Trotse kastelen en lichtende hallen.'* *Architectuur van elektriciteitsbedrijven in Nederland tot 1960* (Dissertatie Nijmegen 2003, Nijmeegse kunsthistorische studies XI; Utrecht: Matrijs, 2003, 479 blz., €49,95, ISBN 90 5345 228 1).

We kunnen ons nauwelijks meer een voorstelling maken van de kleine revolutie die het verfijnd reguleren en transporteren van elektriciteit heeft teweeggebracht in de productiecentra, het transportwezen, de individuele huishouding, de openbare ruimte, de winkels, de horeca en de nutsgebouwen van de stad. Een deel van de fysieke verschijningsvorm van het oorspronkelijke netwerk dat energie samenbalde en via distributiepunten verspreidde staat nog fier of ruïneus overeind: de centrales, onderstations, schakelstations en transformatorhuisjes die door kabels op palen of masten dan wel ondergronds zijn gelieerd. Dat netwerk legde het verband tussen industriële beschaving en de moderne ruimte-ervaring.

Het proefschrift van Jan Vredenberg gaat niet zozeer in op de zegeningen van de elektriciteit voor de modernisering van de Nederlandse maatschappij of op de impact daarvan op de visuele verschijningsvorm van het landschap. Hij cirkelt veeleer rond de objecten zelf om daarin de betekenis van de elektrificatie terug te vinden. Daarvoor maakt bijvoorbeeld hij excursies naar de invloed van de Bond Heemschut, baksteenbouw, montagebouw en ijzervakwerk. Ook bestudeerde hij technische vernieuwingen in Amerikaanse bedrijven zoals montage in staal, steen en glas. Tenslotte verdiepte hij zich in iconografische aspecten, namelijk de vraag hoe de betekenis van de elektriciteit symbolisch of grafisch in sculpturen en andere ornamentatie- en decoratieschema's kon worden uitgedrukt. De sleutelvraag luidt welke architectuur de elektrificatie als instrument van de vooruitgang op een passende wijze tot uitdrukking zou kunnen brengen.